

Sygn. akt I UK 53/15

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 3 lutego 2016 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Zbigniew Hajn (przewodniczący)

SSN Halina Kiriło (sprawozdawca)

SSN Zbigniew Myszka

w sprawie z odwołania Ż. P.
przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych
o zwrot nienależnie pobranych świadczeń,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń
Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 3 lutego 2016 r.,
skargi kasacyjnej ubezpieczonej od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 9 września 2014 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok w punkcie 2 i 3 i sprawę w tym
zakresie przekazuje do ponownego rozpoznania Sądowi
Apelacyjnemu, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Zakład Ubezpieczeń Społecznych Chorzowie decyzją z dnia 1 grudnia 2009 r. zobowiązał ubezpieczoną Ż. P. do zwrotu nienależnie pobranego świadczenia -

renty rodzinnej po zmarłej matce G. P. za okres od 1 kwietnia 2009 r. do 30 września 2009r. wraz z odsetkami od należności głównej za okres od 28 kwietnia 2009 r. do 1 grudnia 2009 r. Kolejną decyzją z dnia 23 września 2010 r. organ rentowy zobowiązał ubezpieczoną do zwrotu nienależnie pobranego świadczenia - renty rodzinnej za okres od 1 października 2009 r. do 30 września 2010 r. wraz z odsetkami od należności głównej za okres od 27 października 2009 r. do 23 września 2010 r.

Sąd Okręgowy w K. postanowieniem z dnia 12 września 2012 r. odrzucił odwołania ubezpieczonej od powyższych decyzji. Na skutek zażalenia powódki, Sąd Apelacyjny postanowieniem z dnia 28 grudnia 2012 r. uchylił zaskarżone postanowienie w części dotyczącej odwołania od decyzji organu rentowego z dnia 23 września 2010 r. i w tym zakresie przekazał sprawę do rozpoznania Sądowi Okręgowemu oraz oddalił zażalenie w pozostałej części.

Sąd Okręgowy wyrokiem z dnia 28 czerwca 2013 r. oddalił odwołanie od decyzji organu rentowego z dnia 23 września 2010 r. Natomiast Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 9 września 2014 r. zmienił zaskarżone orzeczenie oraz poprzedzającą go decyzję organu rentowego o tyle, że zwolnił ubezpieczoną Ż. P. z obowiązku zwrotu odsetek za okres od 27 października 2009 r. do 23 września 2010 r. w kwocie 1.175,14 zł , w pozostałej części oddalił apelację i odstąpił od obciążenia Zakładu Ubezpieczeń Społecznych zwrotem kosztów procesu.

W sprawie ustalono, że ubezpieczona Ż. P., urodzona 5 marca 1989 r., od dnia 18 stycznia 2008 r. uprawniona była do renty rodzinnej po zmarłej matce G. P. Ubezpieczona w dniu 1 października 2009 r. rozpoczęła studia na kierunku finanse i rachunkowość w Wyższej Szkole [...]. Decyzją Dziekana uczelni z dniem 15 lutego 2010 r. została skreślona z listy studentów. Uczelnia nie prowadziła dziennika obecności na zajęciach z uwagi na to, że zgodnie z Regulaminem Studiów w roku akademickim 2009/2010, zajęcia (wykłady i ćwiczenia) na trybie niestacjonarnym były nieobowiązkowe. Ubezpieczona zaliczyła podczas I semestru tylko jeden egzamin z przedmiotu: prawo, zaś z pozostałych przedmiotów, tak z ćwiczeń, jak i wykładów zakończonych egzaminem (tzn. z bhp, matematyki, makroekonomii, socjologii, technologii informacyjnej) otrzymała oceny niedostateczne.

Analizując zasadność zaskarżonej decyzji w części dotyczącej obowiązku zwrotu przez odwołującą się pobranego świadczenia rentowego w kontekście unormowania 68 ust. 1 pkt 2 oraz art. 138 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2009 r., Nr 153, poz. 1227 ze zm.) Sąd Apelacyjny zauważył, że regulacją tego przepisu nie jest objęty przypadek „nauki w szkole” sprowadzający się wyłącznie do formalnego legitymowania się statusem ucznia, jeżeli ubezpieczony nie wykonuje faktycznie obowiązków objętych programem nauczania. W rozpoznawanej sprawie odwołująca się była zaś formalnie studentką studiów niestacjonarnych w okresie od 1 października 2009 r. do 15 lutego 2010 r., kiedy to została skreślona z listy słuchaczy uczelni. Wprawdzie w zaświadczeniu wystawionym przez uczelnię w dniu 2 września 2010 r. podano, że ubezpieczona nie przystąpiła do sesji egzaminacyjnej w pierwszym semestrze roku akademickiego 2009/2010, natomiast w zaświadczeniu uczelni z dnia 28 czerwca 2013 r. stwierdzono, że jednak zaliczyła ona w tejże sesji jeden z obowiązkowych egzaminów, jednakże rozbieżność informacji zawartych w powyższych dokumentach nie ma wpływu na sposób rozstrzygnięcia niniejszego sporu. Z obydwu zaświadczeń wynika bowiem, że ubezpieczona została skreślona z listy studentów w dniu 15 lutego 2010 r., co oznacza, iż nie zrealizowała ona przesłanki kontynuowania nauki w spornym okresie. Z tego powodu, nie było możliwe przyjęcie, że samo zapisanie się do szkoły, czy też zaliczenie jednego egzaminu z czterech, było wystarczające do uzyskania prawa do renty rodzinnej.

Powyższy wyrok w części oddalającej apelację został zaskarżony skargą kasacyjną ubezpieczonej. Skargę oparto na podstawie naruszenia przepisów prawa materialnego przez błędną wykładnię art. 68 ust. 1 pkt. 2 w związku z art. 138 ust. 2 pkt. 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych i przyjęcie, że ubezpieczona nie kontynuowała nauki w okresie od 1 października 2009 r. do 15 lutego 2010 r., skoro została skreślona z listy studentów w dniu 15 lutego 2010 r., a zatem pobrała nienależne świadczenie, które obowiązana jest zwrócić. Skarżąca wniosła o zmianę zaskarżonego wyroku i zwolnienie ubezpieczonej z obowiązku zwrotu pobranej renty rodzinnej po zmarłej matce oraz o zasądzenie od organu rentowego na rzecz ubezpieczonej kosztów procesu, w tym kosztów zastępstwa procesowego przed Sądem pierwszej i drugiej instancji

według norm przepisanych, a także zasądzenie od organu rentowego na rzecz ubezpieczonej kosztów postępowania przed Sądem Najwyższym, w tym kosztów zastępstwa procesowego według norm przepisanych; ewentualnie wniosła o uchylenie wyroku w zaskarżonej części i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi drugiej instancji, przy uwzględnieniu kosztów postępowania przed Sądem Najwyższym jako części kosztów procesu.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna zasługuje na uwzględnienie, albowiem uzasadnione są zarzuty podnoszone w ramach kasacyjnej podstawy naruszenia prawa materialnego przy ferowaniu zaskarżonego wyroku.

Analizę prawidłowości przedmiotowego rozstrzygnięcia rozpocząć wypada od stwierdzenia, że na gruncie unormowań ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2013 r. poz. 1440 ze zm.; zwana dalej: ustawą o emeryturach i rentach z FUS lub ustawą) prawo do renty zarówno z tytułu niezdolności do pracy, jak i renty rodzinnej, ustawodawca wiąże z podleganiem ubezpieczeniu społecznemu. Powiązanie prawa do renty rodzinnej z ubezpieczeniem społecznym polega na tym, że osoba, po śmierci której powstaje to prawo, musi mieć odpowiednio długi okres ubezpieczenia albo, po osiągnięciu takiego okresu, korzystać ze świadczeń z tego ubezpieczenia - emerytury lub renty (art. 65 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS). Ubezpieczenie społeczne obejmuje także członków rodziny ubezpieczonego w postaci prawa do renty rodzinnej w razie jego śmierci. Prawo to obejmuje jednak tylko tych członków rodziny, co do których na zmarłym ciążył ustawowy obowiązek ich utrzymania, a którzy nie mieli możliwości zgłoszenia się do własnego ubezpieczenia. Są to, między innymi, dzieci zmarłego. Zgodnie bowiem z art. 68 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, dzieci własne, dzieci drugiego małżonka i dzieci przysposobione mają prawo do renty rodzinnej:

- 1) do ukończenia 16 lat;
- 2) do ukończenia nauki w szkole, jeżeli przekroczyły 16 lat życia, nie dłużej jednak niż do osiągnięcia 25 lat życia, albo

3) bez względu na wiek, jeżeli stały się całkowicie niezdolne do pracy oraz do samodzielnej egzystencji lub całkowicie niezdolne do pracy w okresie, o którym mowa w pkt 1 lub 2.

Generalnie prawo do renty rodzinnej przysługuje zatem tym dzieciom zmarłego żywiciela, które ze względu na wiek lub pobieranie nauki nie mają możliwości wykonywania pracy zarobkowej lub innej działalności stanowiącej tytuł podlegania ubezpieczeniom społecznym. W konsekwencji tego, także prawo do renty rodzinnej bez względu na wiek przysługuje takiemu dziecku całkowicie niezdolnemu do pracy, jak również niezdolnemu do samodzielnej egzystencji, które nie miało możliwości uzyskania prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy, a więc takiemu, które stało się niezdolne do pracy w czasie, gdy nie mogło podlegać ubezpieczeniu społecznemu z powodu wieku lub uczęszczania do szkoły. Intencją ustawodawcy było powiązanie wymienionej w art. 68 ust. 1 ustawy granicy wieku zachowania uprawnień do renty rodzinnej (16 lat) z najniższym wiekiem, od jakiego w świetle art. 190 § 2 k.p. wolno młodzieży podejmować zatrudnienie w charakterze pracownika młodocianego. Celem tego unormowania jest więc zapewnienie środków finansowych młodej osobie do dnia, gdy może ona już samodzielnie zarabiać na swoje utrzymanie, jeżeli nie zamierza uzyskać wyższych kwalifikacji zawodowych w drodze nauki w szkole. W sytuacji kontynuowania nauki po ukończeniu 16 roku życia (co jest powszechne), osobie takiej przysługuje prawo do dalszej wypłaty renty rodzinnej aż do ukończenia nauki, nie dłużej niż do osiągnięcia 25 lat życia. Przez naukę w szkole rozumie się przy tym naukę w szkołach podstawowych, gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych (publicznych i niepublicznych), szkołach wyższych (państwowych i niepaństwowych), szkołach prowadzonych przez Kościół katolicki, a także pozaszkolnych formach kształcenia, doksztalcania bądź doskonalenia zawodowego (np. w ramach różnego rodzaju kursów lub praktyk zawodowych). W grę wchodzi wszelkie formy kształcenia w systemie stacjonarnym, zaocznym, wieczorowym i korespondencyjnym. Renta rodzinna przysługuje również słuchaczom studiów doktoranckich i studiów podyplomowych (wyroki Sądu Najwyższego z dnia 6 września 2000 r., II UKN 699/99, OSNAPIUS 2002 nr 5, poz. 127 z aprobującą glosą M. Skąpskiego; dnia 13 stycznia 2006 r., I UK 155/05, OSNP 2006 nr 23-24, poz. 368; z dnia 17

października 2006 r., II UK 73/06, OSNP 2007 nr 21-22, poz. 325 i z dnia 22 stycznia 2008 r., I UK 207/07, OSNP 2009 nr 5-6, poz. 74). Okres pobierania nauki pojmowany jest zaś szeroko, gdyż obejmuje nie tylko okres efektywnego uczestniczenia w zajęciach objętych programem nauczania, ale także okres wakacji, urlopu zdrowotnego dla ucznia szkoły średniej czy urlopu dziekańskiego dla studenta wyższej uczelni (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 października 2000 r., II UKN 739/99, OSNAPiUS 2002 nr 9, poz. 215), jak również przerw w edukacji wynikających ze skreślenia z listy uczniów i ponownego przyjęcia w ich poczet (wyroki Trybunału Ubezpieczeń Społecznych z dnia 26 kwietnia 1968 r., III TR 1772/67, OSPiKA 1969 nr 12, poz. 250 i z dnia 29 listopada 1967 r., IV TR 95/76, niepublikowany oraz uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 stycznia 1986 r., II UZP 47/85, OSNCP 1986, poz. 204, nawiązująca do wyroków Sądu Najwyższego z dnia 29 stycznia 1981 r., II URN 7/81, niepublikowanego i z dnia 27 kwietnia 1982 r., II URN 74/82, OSNCP 1982 nr 11-12, poz. 176, a także wyroki tego Sądu z dnia 6 maja 1986 r., II URN 45/86, PiZS 1986 nr 10-11, s. 83, z dnia 16 kwietnia 1999 r., II UKN 571/98, niepublikowany, z dnia 3 października 2000 r., II UKN 739/99, OSNAPiUS 2002 Nr 9, poz. 215 i z dnia 24 listopada 2004 r., I UK 3/04, OSNP 2005 nr 8, poz. 116). Bez znaczenia pozostaje przyczyna wydłużenia czasu nauki czy studiowania, ale za niewystarczające należy uznać samo zapisanie się do szkoły lub na studia, jeżeli dziecko nie uczestniczy w żadnych zajęciach, nie pisze prac kontrolnych, nie uzyskuje zaliczeń i nie przystępuje do egzaminów, co ostatecznie powoduje skreślenia go z listy uczniów czy studentów (wyroki Sądu Najwyższego z dnia 5 lipca 2012 r., I UK 65/12, LEX nr 1231467; z dnia 3 sierpnia 2012 r., I UK 96/12, LEX nr 1226829; z dnia 13 maja 2014 r., I UK 414/13, OSNP 2015 nr 8, poz. 115).

Tak, jak zapisanie się do szkoły lub na studia i uzyskanie formalnego statusu ucznia/studenta nie przesądza o pobieraniu przez dziecko nauki w rozumieniu art. 68 ust. 1 pkt 2 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, tak również skreślenie z listy uczniów lub studentów – chociaż w świetle prawa oznacza zaprzestanie z tą datą nauki w danej szkole czy uczelni – nie jest jednoznaczne ze stwierdzeniem, że do dnia skreślenia dziecko nie uczyło się. We wszystkich powołanych wyżej wyrokach sądowych akcentuje się konieczność wnikliwego rozważenia każdego

indywidualnego przypadku ubiegania się uczniów/studentów o rentę rodzinną. Pobieranie nauki nie może mieć charakteru pozornego, a taka sytuacja zachodzi, gdy uczeń/student nie podejmuje żadnych czynności składających się na realizację jego obowiązków wynikających z programu nauczania w danej szkole lub uczelni. Od niepodjęcia lub zaprzestania nauki trzeba jednak odróżnić jej kontynuowanie, choć z brakiem pozytywnych rezultatów i powtarzaniem semestrów, a nawet skreśleniem z listy uczniów/studentów, czyli wtedy, gdy uczeń lub student chce się kształcić, jednak nauka nie daje efektów lub brak w niej postępów wynika z niesystematycznego uczęszczania na zajęcia. W tym kontekście – wbrew stanowisku Sądu Apelacyjnego - istotne dla rozstrzygnięcia sprawy mają zarówno postanowienia Regulaminu Studiów Wyższej Szkoły [...], jak i wystawione przez uczelnię zaświadczenia dotyczące przyczyn skreślenia odwołującej się z listy studentów.

Warto podkreślić, że tak art. 144 ust. 1 dawnej ustawy z dnia 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym (Dz.U. Nr 65, poz. 385 ze zm.) jak i art. 161 ust. 1 obecnie obowiązującej ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym (jednolity tekst: Dz.U. z 2012 r. poz. 572 ze zm.) zawierają upoważnienie dla senatu uczelni do uchwalania regulaminu studiów, którego przedmiotem powinna być organizacja i tok studiów. Wprowadzie regulamin studiów nie ma charakteru normatywnego i nie należy do konstytucyjnie określonych źródeł prawa (art. 87 Konstytucji RP), a tylko normy prawne z takich źródeł wynikające stanowią prawo materialne w rozumieniu art. 393¹ pkt 1 k.p.c., to jednak musi być uznany za akt prawny konkretyzujący i uściślający sposób realizacji przez studentów obowiązku nauki. Skoro zatem w myśl przepisów Regulaminu Studiów Wyższej Szkoły [...] uczestniczenie w zajęciach przez studentów studiów niestacjonarnych nie jest obowiązkowe, to realizacja obowiązku nauki przez te osoby następuje zasadniczo przez przystąpienie do zaliczeń i egzaminów przewidzianych programem nauczania dla danego kierunku studiów, a od wyniku owych zaliczeń i egzaminów zależy wpis na kolejny semestr. W sytuacji, gdy student nie tylko nie uczęszcza na zajęcia, ale także nie przystępuje do żadnych zaliczeń i egzaminów w sesji, nie można uznać go za osobę pobierającą naukę. Odmienne należy ocenić przypadek udziału studenta w sesji egzaminacyjnej, ale z negatywnym wynikiem,

nieupoważniającym do zaliczenia semestru. Nie można wówczas odmówić studentowi faktycznego realizowania - chociaż z miernym rezultatem - obowiązującego w uczelni programu nauczania.

Podsumowując wypada stwierdzić, że bez wyjaśnienia rozbieżności w treści wystawionych przez Wyższą Szkołę [...] zaświadczeń dotyczących przyczyn skreślenia odwołującej się z listy studentów nie można dokonać kwalifikacji pobranej przez ubezpieczoną renty rodzinnej za okres do daty owego skreślenia, jako świadczenia nienależnego w rozumieniu art. 138 ust. 2 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, podlegającego zwrotowi z mocy ust. 1 tego artykułu.

Podzielając kasacyjne zarzuty naruszenia prawa materialnego przy ferowaniu zaskarżonego wyroku, Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. oraz art. 108 § 2 k.p.c. w związku z art. 398²¹ k.p.c. orzekł jak w sentencji.

kc